

# A műfordító hangja: a kultúraközvetítés személyes motivációi

PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

Szegedi Tudományegyetem

**Abstract:** The present paper examines the nature of the challenges posed by the translation context when translating Finnish contemporary poetry into Hungarian, thus between two marginal literary canons and between languages of limited diffusion. Its aim is to discover by way of qualitative research the motivations of literary translators, their attitude towards translation work, and their position taken in the actual translation situation. All of these aspects will be explored through participant observation of the researcher and in-depth interviews with three translators of Finnish contemporary poetry into Hungarian, conducted as part of a longer project on the translation of Finnish poetry, reaching out to several countries accomplished between 2007–2012. All three translators are native Hungarian speakers, taking the mission of translating Finnish poetry as their own initiative. Present study reveals their commonly shared motivations and experiences in the field.

**Keywords:** poetry translation, Finnish literature, translator's motivation, cultural transfer, in-depth interview

## 1. Bevezetés

A műfordítás rejtett titkainak, mozgatórugóinak, kontextusának feltárása régóta a fordításkutatók érdeklődésének homlokterében áll. A nyelvészeti fordítás-tudományban bekövetkezett kulturális fordulat (Bassnett 1991, Lefevere 1992, Toury 1995) hatásaként a fordítás, ezen belül a műfordítás kultúraközvetítő aspektusa is a figyelem középpontjába került. E megközelítésben központi elem annak elfogadása, hogy a fordító a nyelvi és a tartalmi átültetésen túl, a forrás- és a célkultúra viszonyát, a két olvasóközösség elvárásait is figyelembe véve kulturális konverziót is végez. Ezen szemlélet szerint a kulturálisan kötött nyelvi megnyilvánulások már nem mint akadály vagy probléma értelmezendők, hanem mint többnyire tudatos kultúraközvetítő tevékenység (Even-Zohar 2007, Kóbor 2007). Kutatások leginkább a forrás- és célnyelvi szövegek összehasonlító elemzésével, legtöbbször a kulturálisan kötött nyelvi elemek fordításának összevetésével kívánják feltárni a kultúraközvetítés jellemzőit, kihívásait. A forrás- és célkultúra viszonya és közelsége–távolsága is fontos paraméter a vizsgálatokban (Kujamäki 2002, Leppihalme 2006, Slobin 2011, Južnič&Moe&Žigon 2021). Szintén hangsúlyos szempont a fordítási szituáció vizsgálata, a kiadók és folyóiratok működésének, a kultúrpolitika elvárásainak, a forrás- és célkultúra irodalmának domináns vagy marginális voltának, a forrás- és célnyelv elterjedtsége mértékének elemzése (Jones 2011, Laukkanen&Lönroth 2016, Blakesley 2019).

Kevesebb kutatás tárja fel azonban a műfordítók belső motivációját. Olvashatunk a műfordítók munkáját feltáró kutatásokat, ezek azonban többnyire strukturált interjúkérdésekre adott válaszok alapján, vagy egy-egy konkrét mű fordítása kapcsán a kontrasztív szövegelemzés kiegészítéseként jelennek meg.

Jelen tanulmányban a kultúrakutatás kvalitatív módszertanát alkalmazva, mélyinterjúk, valamint résztvevő megfigyelés segítségével tárom fel finn verseket magyarra átültető műfordítók motivációit, a fordítói munkához való viszonyulásukat, a fordítási szituációban elfoglalt helyüket.

## **2. A kutatás kontextusa**

Jelen kutatás kiindulópontját a 2007–2012 között végzett, több országot átívelő, a kortárs finn költészet fordítását elemző kutatási projekt kontextusa adja. E kutatás egyik szálát, egy 160 forrásverset és ezek magyar és angol nyelvű fordításait tartalmazó szövegkorpusz összeállítása és elemzése adja, míg másik vonala a kortárs finn költészetet magyar és angol nyelvre átültető műfordítók munkájának vizsgálata, illetve a kiadók motivációinak feltérképezése.

Tanulmányom a kortárs finn költészetet magyar nyelvre átültető műfordítók tevékenységét tárja fel, kiemelten a forrás- és célkultúrához való viszonyulásukra és a kettő közötti közvetítőtevékenységükre. A kutatás gerincét a három műfordítóval készített mélyinterjú adja, amelyet a forrás- és célkultúra irodalmi közegében tett résztvevő megfigyeléseim egészítenek ki. Mindhárman magyar anyanyelvűek, a finn nyelvet idegen nyelvként sajátították el különböző motivációs hátterekben. Egyikük tartósan Magyarországon él, időszakosan észak-európai diplomáciai szolgálatban; másikk erdélyi magyarként több kultúrában szocializálódott, több országban élt és dolgozott; harmadikuk 1990 óta Finnországban él finn házastársával és gyermekeikkel, állandó visszacsatolásban a magyar kultúrával. Élethelyzetük, a forráskultúrával és a célkultúrával való kapcsolatuk jellege alapvetően rajzolja ki műfordítói tevékenységük hátterét, az e mögött meghúzódó motivációkat és stratégiákat. A velük készített mélyinterjúk feltárják sajátosan egyéni és az azonos fordítási szituáció okán közösen osztott, a műfordítói tevékenységükre közösen jellemző paramétereket.

Szintén fontos aspektus a kutatás önreflexív jellege, mivel, interjúalanyaimhoz hasonlóan, magam is magyar anyanyelvűként több évtizede fordítok kortárs finn költészetet magyar nyelvre. Ez a közös szerep alapvetően határozza meg a mélyinterjúk metakommunikációját, előzményi kontextusát, tartalmi és érzelmi ívét. A közös feladat és a közös tapasztalatok már a beszélgetések elején alapvető bizalmat keltenek, ugyanakkor a saját kettős szerepem – műfordító és kutató – nemegyszer kimondottan is okozott kétségeket. Az egyik interjúalanyom nem engedélyezte a beszélgetés diktafonra

vételét. Így arról az interjúról a beszélgetés befejezése után emlékezetből és kézi feljegyzéseim alapján készítettem részletes jegyzeteket (Feischmidt 2007).

Ezen paraméterek rögzítésével, elemezve és értelmezve a fordítási situációt – finn költészet magyarra fordítása – releváns következtetésekre juthatunk a műfordítás, a versfordítás területén, a műfordítók motivációjára is rámutatva.

### **3. A kutatás módszertana**

A kutatás módszertana kvalitatív, induktív, egyúttal mind a megfigyelési, mind az értelmezési szakaszban önreflexív. A kvalitatív kutatási megközelítést jellemzi a vizsgált jelenség természetes közegben való megfigyelése, a kutató szerepének felismerése és hangsúlyozása, többféle adatforrás és módszer ötvözése, melyek mind az interaktivitást és emberközpontúságot húzzák alá, valamint hangsúlyozzák a vizsgálatban résztvevő egyénekekkel való kapcsolatépítés során a bizalom szerepét (Horváth&Ariel 2015). A kutatás induktív, empirikus úton kíván adatokhoz jutni. Az induktív elemzés során a különböző interjúkban egyaránt megjelenő mintázatok feltárására törekszik, ezáltal a kutatási téma szempontjából meghatározó témák átfogó készletét eredményezik. A kutatási folyamat egyfajta spirálként modellezhető, hiszen a forrásaihoz újra és újra visszatérő kutató az elmélyülő értelmezés során új fókuszokat talál, mintegy finomabbra hangolva a kutatási kérdéseket a tapasztaltak fényében. A kvalitatív kutatás a kutatók értelmezéseit keresi, melynek eredményeként a vizsgált jelenség mélyebb megértéséhez és a jelentésalkotás folyamataihoz jutunk el (Kvale 2005, Horváth&Ariel 2015).

A műfordítók motivációs hátterének feltárására a kvalitatív kutatás-módszertan kínál lehetőséget: a mélyinterjú és a megfigyelés. A készített mélyinterjúkat kiegészíti egyrészt a hozzájuk tartozó kutatói megfigyelés, másrészt a célkultúrában tett, elsősorban az irodalmi élet megismerésére irányuló megfigyelések, amelyek az értelmezés egyik fontos keretét adják. A mélyinterjú módszerének alkalmazásakor fontos a kutató pozíciójának reflektáltsága, szándékának őszinte feltárása, a titkosság megőrzése, valamint az önkéntes részvétel (Schweizer 1998).

A beszélgetés során fontos a beilleszkedés, a nyíltság, valamint a spontán beszélgetés fenntartása a célok ismertetése mellett. Fontos végig tudatosítani, hogy ebben a helyzetben kutatók vagyunk. Előre azonosított témák mentén, mégis rugalmasan, a lehető legkötetlenebbül szerencsés a beszélgetés folytatása, minél nagyobb teret adva az interjúalany gondolatainak. Fontos a világos kérdésfeltevés és az állandó visszajelzés a beszélgetés során. Minél kevesebbet kell kérdezni, kérdés esetén a válaszokból építkezni tovább. Az interjú érzelmi ívére is tekintettel kell lenni. Őszinteséggel kell közösséget teremteni. Ehhez a kutató is beszéljen magáról, állandóan figyelve az interjúalanyra (Kvale 2005).

A rögzített interjút terepmunka-napló egészíti ki, melyet 1-2 hét időtartam után le kell zárni. A naplóban fel kell vázolni a környezetet, a viselkedést és a metakommunikációt. Nagyon fontos az önreflexió: a kutató ismerje fel és be saját szerepét a kutatási folyamatban.

Az interjú felvétele után készül egy gépirat, majd egy értelmező átirat. Ezt egészíti ki a lezárt terepmunka-napló. A napló alapvető szerepet játszik a későbbi értelmezésben: ez segíti az értelmező jegyzetekkel átírt interjúszöveg kontextusba helyezését a kutatás feldolgozási fázisában. Ezek a szövegek kezdenek aztán dialógusba a kutatóval, aki a kutatott értelmezését kívánja feltárni, akár az általa sem tudatosított jelentések, asszociációk és attitűdök feltárására törekszik. A kutató elemzése során az egyes interjúk központi témáinak, tematikus csomópontjainak feltárásán dolgozik. Az egyes interjúk elemzése után a megosztott tematikus csomópontok rajzolják ki azt az interszubjektív valóságot, amely feltárására a kvalitatív kutatás kiválóan alkalmas (Schweizer 1998, Feischmidt 2007).

A kutatás eredményeképpen megismerhető a műfordítók hasonló kontextusban megnyilvánuló attitűdje, véleménye és cselekedete, értékes adalékot adva szerepelképzeléseikről, tapasztalataikról, asszociációikról és értelmezéseikről.

#### **4. A vizsgált fordítási szituáció**

Jelen kutatás a finn költészet magyar nyelvre történő fordításának kontextusát vizsgálja. Olyan műfordítók tevékenységét térképezi fel, akik magyar anyanyelvűek, a finnt idegen nyelvként sajátították el életük adott szakaszában, különböző hatások miatt és eltérő motiváltsággal. Kettő közülük Magyarországon élnek, a finn kultúrával való kapcsolatukat azonban állandóan és tudatosan gondolják, rendszeresen töltenek hosszabb-rövidebb időt Finnországban. A harmadik fordító házassága kapcsán 1990-ben költözött el Finnországba, ma is ott él családjával. Az ő esetében azt mondhatjuk, hogy a magyar kultúrával gondolja tudatosan a kapcsolatát, és tölt hosszabb-rövidebb időszakokat Magyarországon.

A finn–magyar fordítási irányban végzett műfordítói tevékenység két kevésbé elterjedt nyelv és kevésbé domináns irodalmi közeg közötti fordítást, közvetítést jelent, ellentétben például a finn költészet angol nyelvre történő átültetésnek kontextusával. Ebben az esetben egy kevésbé elterjedt nyelven született irodalmi alkotások világnyelvre fordításáról, és így egy domináns irodalmi közegbe kerüléséről beszélünk. A fordítás iránya tehát meghatározó hatást gyakorol a műfordítói munka jellegére, motivációjára és az alkalmazott fordítási stratégiákra is (Pusztai-Varga 2008a).

A marginális irodalomnak szüksége van irodalmi importra, a fordítás révén kerülhet be a domináns irodalmi közegekbe, vagy éppen egy másik marginális irodalmi közegbe. A kis irodalmaknak éppen ezért aktív és elkötelezett közvetítőkre van szüksége, akkor is, ha egy másik kis irodalom felé való közvetítésről van szó. Kutatások igazolják, hogy ebben a fordítási situációban a műfordítók bátrabban szakadnak el a forrásszövegtől és igyekeznek a célnyelvi olvasóközönséghez igazítani megoldásaikat az implicit kulturális jelentések kibontásával is (Pusztai-Varga 2010).

Ezen kívül nagyon fontos szempont, hogy a forrás- vagy a célkultúra kezdeményezi-e a fordítást, illetve ezen belül milyen fórum. Más a fordítási kontextus, ha egy folyóirat szerkesztősége vagy egy kiadó keresi meg a fordítót a feladattal, és teljesen más a fordító motivációja, ha ő maga határozza el, hogy irodalmat fordít és egyúttal ő az, aki a fordításoknak kiadást, megjelenési felületet keres, mintegy kulturális brókerként működve közre a két kultúra, a két irodalom között (Pusztai-Varga 2008b). Marginális kultúrák közötti fordítások esetében gyakran a forráskultúra felől indul a kezdeményezés, erős támogatást nyújtva a fordítóknak: műfordítói műhelyek szervezésével, rendszeres könyvtámogatással, műfordítói ösztöndíjakkal, sokszor a kiadást ösztönző anyagi támogatási rendszerrel is. Ez magától értetődően hatalmas motiváló erőt jelent a műfordító számára. Amennyiben a célkultúra felől indul a kezdeményezés, ezt elhivatott, missziós lendületű műfordítók vagy folyóiratok, kiadók indukálják, akiket a pozitív kultúrpolitikai kontextus is támogat (Leppihalme 2006, Puppó 2010).

Meghatározó szempont a műfaj is. Versfordítások esetén sokkal nagyobb a fordító személyes elhivatottságának, kezdeményező lelkesedésének a szerepe, mint prózafordítások esetén. Marginális műfajról van szó: egy kultúrán belül, egy irodalmi rendszeren belül is szűkebb a költészet iránt érdeklődő olvasóközönség, mint a prózai vagy színpadi munkákat olvasók köre. Mind a versfordító, mind a versolvasó részéről nagyobb arányú aktivitást, elhivatottságot feltételez a vers mint műfaj. Ez szintén fontos paraméter a fordító stratégia-választásának szempontjából, hiszen aktív célnyelvi olvasót feltételez, aki képes és nyitott az implicit tartalmak kibontására, feldolgozására. Erre az aktív olvasói szerepre utal Alexandra Borisenko is, amikor *alkotó olvasó*-ként (*producer reader*) határozza meg a versolvasókat (Borisenko 2011). Különösen hangsúlyos ez az olvasói szerep kortárs finn versek esetében, amelyek szándékoltnan aktív értelmezést várnak el olvasóiktól (Kantokorpi 2012).

## **5. A kvalitatív kutatás tanulságai a fordítói szerepről**

Az alábbiakban sorba veszem a három műfordítóval készült mélyinterjú elemzése során kidomborodó, mindhármuk műfordítói helyzetére, tevékeny-

ségére, motivációjára jellemző témákat. A készített mélyinterjúkra az elemzés során elkészülésük időrendi sorrendjét követve számozással fogok utalni: 1., 2. és 3. interjú. Az interjúk pontos adatait a tanulmány végén közlöm.

### *5.1. Saját jogon való írás*

A műfordítók mindegyike saját jogán is alkotó művész. Interjúikban elmondták, hogy a műfordítás felé oly módon is fordultak, hogy saját maguk is írnak, vagy pályájuk elején írtak és publikáltak verseket. Ez megmarad, a műfordítással párhuzamosan is folytatják a versírást, vagy más műfajokban alkotnak tovább a versfordítók. Mindegyiküknél jelen van az a gondolat is, hogy ha kudarc vagy csalódás éri a szárnyát bontogató költőt, feladja a próbálkozást, és a műfordítás felé fordul, mint olyan tevékenység felé, amely helyettesíti a saját versek írását. Az önkritika is megjelenik, mint paraméter. Látják, hogy költőként nem tudnak igazán kitűnni, a műfordítás ad számukra megfelelő terepet a kibontakozásra: „Tehát ilyen költői érdeklődésem az mindig volt, arra azonban elég gyorsan rájöttem, hogy nem lesz belőlem semmi, semmi különösebb költő. Úgyhogy lehet, hogy ez volt az, ami eltérített a műfordítás irányába.” (1. interjú)

Esetenként olyan irányt is vehet a saját költészet és műfordítás egymásra hatása, hogy a műfordító költőként már nem csak az anyanyelvén alkot és publikál, hanem tanult idegen nyelveit is aktiválja saját szövegalkotáskor, idegen nyelveken is ír és publikál verseket. A műfordítás során ugyanazt a fajta kreativitást élik meg, mint a saját jogon történő alkotás során.

Az sem ritka, hogy a műfordító más művészeti ágakban is otthon van, alkot. A kreativitás, a szó szerinti fordítástól való szabadabb elrugaszkodás, amelyről gyakran számolnak be, köthető ahhoz is, hogy a zenész vagy a képzőművész szemével értelmezik a forrászövegeket, és ezzel az attitűddel végzik fordítói munkájukat: „Ha van egy idea, akkor megtalálom hozzá a nyelvet, amin kifejezhetem. Legyen az zene, képzőművészet vagy irodalom.” (3. interjú)

### *5.2. Találkozás a nyelvekkel*

Minden esetben természetes, hogy a műfordító barátságban van a nyelvekkel, szívesen tanul idegen nyelveket. Ezentúl az interjúkban kidomborodik, hogy a finn költészet fordítói már nagyon korán találkoznak idegennyelvi élményekkel. Ez vagy élethelyzetükből adódik, mert multikulturális környezetben szocializálódnak, vagy saját egyéni érdeklődésük vezeti őket, hogy újabb és újabb nyelvet sajátítsanak el életük bármely szakaszában: „Hát fordítgatni is már elég korán kezdtem, mert a nyelvek nagyon érdekelték, elég sokféle nyelvbe belekezdtem.” (1. interjú)

Szintén közös elem, hogy marginális, vagy legalábbis az ő kultúrájukban ritkának számító nyelveket tanulnak meg. Nem is mindig maga a nyelv vonzza

őket először, hanem annak egzotikuma, különlegessége. Mintha mindig szükségük lenne valami új, mások által be nem járt területet meghódítani. A nyelv soha nem csupán egy eszköz a számukra, hanem teljes világokat látnak a megismert nyelvek mögött, amely kulcs a nyelvhez kötődő kultúra megismerésében. Külön érdekes, hogy a finn nyelv mellett szükségét érzik más, Finnországban hivatalos vagy őshonos nyelv megismerését is, mint a svéd vagy a számi. Emögött az a motiváció húzódik meg, hogy így lehet csak teljes a finn kultúra megismerése, ha ebben a tagoltságban, sokszínűségben látjuk.

Szintén érdekes, hogy a nyelvtanulás számukra sokszor az irodalmon, már rögtön a fordítás gyakorlatán keresztül zajlik. Nem nyelvkönyvekből, hanem műfordítás révén sajátítják el a nyelvet: „Nekem a mindennek a megközelítése az irodalmon keresztül történik. A nyelveket úgy tanulom, hogy verseket fordítok. Így tanultam meg számiul, így tanultam meg finnül.” (2. interjú) Az a szempont is megjelent, hogy nem feltétlenül kell tökéletesen tudni egy nyelvet ahhoz, hogy verset fordítsunk róla. Fontosabb a kultúra ismerete, a kódok kibontása és az implicit tartalmak megértése, amelyhez társul a lelkesedés, egy nagyon erős személyes motiváció, érdeklődés. Az elsajátítandó újabb idegen nyelv soha nem önmagában, hanem azokkal a világokkal együtt jelentkezik, válik érdekessé, amelyekhez kulcsot, utat ad a számukra: „Próbáld a nyelv mögött, a nyelvben, a nyelv mögött lévő nagyot megérezni, és azt újból visszahozni.” (2. interjú)

### 5.3. *Misszió*

Vitathatatlan, hogy egy kevésbé elterjedt nyelven születő marginális irodalmat fordító műfordítót munkájában, tevékenységében egyfajta missziós lendület, erőn felüli kitartás, fel nem adás vezet. Ennek első és legfontosabb eleme a forráskultúrához való viszony. A három műfordító közül ketten maguk találtak rá, választották ki a finn irodalmat és kultúrát mint olyan terepet, ahol szívesen dolgoznak, amelyet közvetíteni szerettek volna a saját kultúrájukba, közegükbe. Beleszerettek a finn kultúrába, életfelfogásba, és nagy áldozatok árán is tudatosan mélyedtek el egyre jobban a megismerésében. Számukra ez a felfedezés azonnal összekapcsolódott a finn költészet magyar nyelvre történő átültetésével: számukra a nyelv hordozza az őt beszélő teljes és összetett világot, az ezen a nyelven írott irodalom pedig ezt a világot ragadja meg, közvetíti eszközeivel. Következésképpen műfordítás révén egy másik világot, egy másik kultúrát közvetíthetünk a célnyelvi olvasóközösség számára. Mindhárom élénken és részletesen idézték fel az első szövegi találkozást a kortárs finn költészettel. Egy költő, egy vers nyitotta ki előttük ennek a világnak a kapuját, amely megismerésére tették fel aztán alkotó éveiket.

Az interjúk során kidomborodik, hogy a finn kultúra és világszemlélet egy életre ejtette őket rabul. „[A]kkor szerettem bele a finnekbe [...], aztán egyre jobban belemélyedtem és én magam igazából azt követően, én a hatvanas évek közepétől kezdve az egész életemet szinte a finn kultúrával való ismerkedésben töltöttem.” (1. interjú) A másik kultúra egzotikum jellegét emeli ki az egyik interjúalany, amikor így fogalmaz: „Finnországot vagy szereti valaki, vagy nem. Nincs középút.” (3. interjú) A kötődést motiválhatja a művészi ambíció megtalálásnak ténye is: „De a finnekhez megint egy ilyen megértés vonzott, hogy először, mikor 1992–93-ban kimentem, ott találtam művészi otthonra. Vagy nekem a finn, az egy otthon.” (2. interjú) Egyénileg erős kötődésük van a műfordítóknak a finn kultúrához. Céljuk megismertetni a magyar olvasókkal a verseknek a finn társadalomról, közösségről szóló üzenetét.

A missziós lendület viszi őket a forráskultúra és irodalom megismerésében is, nem kis áldozatot is vállalva. Az állandó visszatérés, tartósabb jelenlét a forráskultúrában, a könyvkiadókkal, az irodalmi élet szereplőivel, magukkal a költőkkel való állandó kapcsolattartás is idő-, forrás- és energiaigényes. Lelkesedésüket mutatja az is, hogy a célkultúra közegében is ugyanezzel a lendülettel próbálták meg publikálni, elfogadtatni, befogadtatni versfordításaikat. Ez nem egyszer ellenállásba vagy problémákba ütközött, de ennek ellenére makacsul mentek tovább, amíg célt nem értek. „[D]e ez talán az én makacsságom, hogy megyek előre és úgy érzem, hogy jutok is valahová.” (2. interjú)

A missziós lendület része az is, ahogyan a költőkhöz, az általuk fordított versek szerzőihez viszonyulnak a műfordítók. Egyfajta szolgálatként tekintenek erre a feladatra és felelősséget éreznek az iránt, hogy ők az adott költészet, az adott költő *arcai* a célkultúrában. Az ő értelmezésükben, közvetítésük eredményeként ismeri meg a célnyelvi olvasóközönség a finn költészetet, kultúrát.

#### 5.4. Forráskultúra támogatása

Marginális irodalom fordítási kontextusában gyakrabban jellemző, hogy a forráskultúra a lehető legteljesebb módon támogatja az irodalmát fordító műfordítókat. Ez a helyzet jellemzi a finn irodalom fordítását is. Mindhárom műfordító erről számol be. Ez a támogatás megnyilvánul a társadalom, a hétköznapi emberek részéről, akik fontosnak tartják, hogy kultúrájukat, irodalmukat megismerjék mások. Ezen túl a kultúrpolitika is kiemelten fontosnak tartja, hogy a finn irodalom minél több nyelven legyen elérhető minél nagyobb olvasóközönség számára. Ennek támogatására az ország intézményeket hozott létre, melyek missziója támogatni a finn irodalom fordítását. Műfordító szemináriumokkal, utazási támogatásokkal, alkotói és kiadási ösztöndíjakkal buzdítja a fordítókat és kiadókat. Kiadványokban és könyvvásárokon népszerűsíti a finn irodalmat. A finn–magyar fordítási szituációban ennek még



kiemeltebb szerepe van a két ország közötti hagyományosan támogatott kultúrpolitikai kapcsolatok, közösségi kapcsolatok és felsőoktatási képzésekben is aktív együttműködések révén: „Ebben a finnek roppant segítőkészek voltak minden tekintetben. Tehát elláttak a kiadók, elláttak könyvvel az ösztöndíjas központjuk, elláttak támogatásokkal, úgyhogy ők nagyon szépen és bőkezűen támogatják a kultúrájukat. Mármint annak külföldi exportját is.” (1. interjú)

Szintén idetartozik a műfordítók által gyakran emlegetett és nagy fontossággal bíró személyes kapcsolatok jelentősége. A fordítandó szövegek többnyire ilyen közvetlen találkozások, kapcsolatok révén választódnak ki. Ezek a kapcsolatok a további szöveggondozást, a célkultúrabeli népszerűsítést is támogatják. Jellemző a személyes kapcsolatok fontossága már a magyar irodalmi közegben való befogadás elősegítésére is. Ha van egy-egy, a finn irodalom népszerűsítését fontosnak tartó kiadó, szerkesztő, költő, személyes ismeretségek révén – főként, ha az illető prominens személyisége a magyar irodalmi életnek – a lelkes műfordító célt érhetett, és sikerrel publikálhatta fordításait.

### 5.5. *Másság és befogadás*

Többször visszatérő téma az interjúkban a finn kortárs irodalom, hangsúlyosabban a költészet újdonság ereje, mássága, a magyar költészethez viszonyított különbsége. A rímtelen, versszakatlan, a kép erejére építő költészet. Ahogy már említettem, a műfordítók a mai napig élénken emlékeznek első találkozásukra a finn verssel. Elevenen él bennük eltérő, meglepő, intenzív formája, üzenete. Műfordítói munkájukban ez az egzotikusság, a magyar költészeti hagyományoktól eltérő kifejezési forma nagy motivációs erővel bír. „Engem borzasztóan megütött, [...] a magyar költészettől még akkor erősen elütött ez a fajta líra, hogy az én számomra az újdonság erejével volt megragadó”. (1. interjú) Fordítói stratégiájukat ehhez a mássághoz igazítják, ennek a másságnak a működő átadását tartják szem előtt: „az ember mindég figyel a célközönség fülével is, hogy érdekes, nem érdekes [...], miért ne legyen egy kis bepillantásuk a másik világ másságába.” (2. interjú)

Ugyanakkor a műfordítók mérlegelik azt is, hogy az olvasó ezzel a mássággal mit kezd, hogyan fogadja ezt be. Mindannyian kiemelik, hogy nem szó szerinti fordítást kell adni, hanem a hangulatot átvinni, szabadon el lehet rugaszkodni az eredeti szövegtől. Figyelembe kell venni a két irodalom közötti konvenciók különbségét is. „[N]a, Magyarországon mást tűr meg a nyomdafesték, mint Finnországban.” (3. interjú) A jó fordítás lényege, hogy „átadja a feelinget”. (2. interjú) Interjúalanyaim kiemelték, hogy jól érteni, érezni kell a költőt, a szöveget. Felmerül a felelősség kérdése is a forrásvers költője iránt: „Nagyon nagy felelősség, mert Jyssky rám bízta magát, bízik abban, hogy költőként alkotom újra az ő szövegét.” (3. interjú) Fókuszban az olvasó áll, az ő igényéhez

igazodik a fordítás: „egy magyar olvasónak nem szabad unatkoznia, amikor finn verset olvas. Tehát ez volt nekem a célom, hogy olyan verset találjak, amiben a magyar olvasó nem unatkozik”. (2. interjú)

Beszámolnak arról is, hogy nem könnyű a magyar irodalmi közegen, a kiadói és folyóiratpalettán áttörni és publikálni a finn versfordításokat. Ez negatív érzéseket kelt bennük. Ez természetesen korszakfüggő is, hiszen 1990 előtt sokkal nehezebb volt új utakat törni a társadalmi berendezkedés okán, viszont napjainkban is ütköznek nehézségekbe e marginális irodalom nagykövetei Magyarországon. Közös élményük a *nyersezés* elfogadottsága a magyar irodalmi életben. Sokszor láthatatlan marad vagy háttérbe szorul a műfordító személye, és az általa készített nyersfordításból egy kanonizált magyar költő készíti el a publikálásra kerülő verset, sokszor saját neve alatt, holott a forrásnyelvet nem is beszéli. Van, aki egyenesen a műfordítók kihasználásról beszél, és az idők során megtanult óvatosságnak lenni, ha publikálásra kerül a sor. Személyes kapcsolatok megléte, azok milyensége ebben a vonatkozásban is sokat segíthetett vagy ronthatott szándékaik elérésében. Ez is sokszor erősíti őket a missziós lendület megtartásában, a továbbhaladásban, fel nem adásban.

### 5.6. Hídépítés

Az eddig elmondottak közös eredője is az utolsóként említett közös élmény, a hídépítés feladata. A más nyelvekkel való találkozás élménye, és annak motiváló háttere; a missziós lendület, amely vezeti a műfordítókat a forráskultúra, a forrásirodalom megismerésében, nehézségek leküzdése árán is; a forráskultúra ebben őket többféle módon is támogató hozzáállása; a számukra motiváló másság megtapasztalása majd lelkes közvetítése a célnyelvi olvasóközösségbe, lehetőség szerint áttörve tabukat és megrögzött irodalmi kánonokat mind egyfajta önreflexivitásra készíti a műfordítókat. Állandó elemzésére, értékelésére saját munkájuknak, a környezetnek, amelyben alkotnak és közvetítenek. Alapvető motivációjuk a két kultúra, a forráskultúra – jelen esetben a finn – és a célkultúra – jelen esetben a magyar – közötti közvetítés, hídverés. A hídépítés kifejezést maguk is használják az interjúk során. „[U]gyanolyan megszállottan próbálta csinálni a maga részét, vagy ezt a hídépítést a két ország között, mint én.” (1. interjú) Vagy implicite utalnak a két kultúra tudatos egybevetésének folyamatára: „A költészet mindig valamiféle közegben születik meg, mindig valaminek a viszonylatában tudjuk csak megérteni.” (3. interjú). A műfordító szándéka, hogy láttassa a magyar olvasók számára azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek a finn kultúrát már jellemzik. Felkiáltójelként szeretné ezt közvetíteni a magyar olvasóközönség felé.

## 6. Összegzés

Tanulmányomban kvalitatív és induktív módszertan, mélyinterjúk és résztvevő megfigyelés segítségével térképezem fel finn verseket magyarra átültető műfordítók motivációit, a fordítói munkához való viszonyulásukat, a fordítási szituációban elfoglalt helyüket. Az itt elemzett mélyinterjúkat a kvalitatív módszertan előírásainak szigorú betartásával, egy több országot átívelő, 2007 és 2012 között zajló, a kortárs finn költészet fordítását vizsgáló projekt keretében, a 2010-es év folyamán készítettem el.

A kutatás során megismerhető a műfordítók hasonló kontextusban megnyilvánuló attitűdje, véleménye és cselekedete, értékes adalékot adva szerepelképzeléseikről, tapasztalataikról, asszociációikról és értelmezéseikről. Fontos paraméter, hogy jelen kontextus egy kevésbé elterjedt nyelven születő marginális irodalom közvetítésének folyamatát vizsgálja egy másik, kevésbé elterjedt nyelven születő marginális irodalom közegébe. A kutatás következtései, tapasztalatai tehát ebben a kontextusban értelmezendők.

Fontos fókuszpontként domborodik ki a saját jogon való alkotás, azaz a műfordítók maguk is alkotók, írók, költők, sőt, más művészeti ágak alkotóegénységei. A műfordítás egy újabb önkifejezési formát jelent a számukra, nem egyszer a saját alkotás kudarcai után elfogadott alkotókeretként. Szintén fontos keret a nyelvekkel való találkozás, a nyelvtanulás szerepe, sokszor egzotikus, különleges nyelvek elsajátításának igénye, mely nyelvek nem önmagukban érdekesek, hanem mint egy világ, egy kultúra reprezentációi. A műfordítókat nagyon erős missziós tudat és lendület vezeti munkájukban, sokszor nagy áldozatok árán is igyekeznek a forráskultúra, a forrásirodalom megismerésére. Erősen kötődnek a finn kultúrához, és magukhoz a költőkhöz, az ő életművükhöz, akiknek munkáit fordítják, egyfajta szolgálatként tekintve erre. Mindebben a forráskultúra erőteljes támogatása pozitív motiváció számukra. Marginális irodalmak gyakran építenek ki támogatási rendszereket saját irodalmuk exportálására, műfordítói szemináriumok, ösztöndíjak és a célkultúrabeli kiadási feltételek biztosításával. A forráskultúra, illetve az azt közvetítő, kifejező irodalom, ennek mássága, eltérése a célnyelvi irodalmi konvencióktól hatalmas motivációs erőként működnek a műfordítás háttérében. Ezen irodalmi formák és az általuk megjelenített társadalmi értékek közvetítését a műfordítók lelkesen végzik, annak ellenére is, hogy a célkultúra nem mindig fogadóképz erre. Ilyen környezetben kell munkájuknak, fordításaiknak befogadó közeget keresniük, állandó érzékenységgel a célközönség igényeire is. Végezetül megállapíthatjuk, hogy a két kultúra közötti hídverés, hídépítés motivációja táplálja a finn kortárs költészetet magyar nyelvre átültető műfordítók munkáját.

Céljuk, hogy a két kultúra, a két irodalmi és olvasóközönség között értelmezési kereteket bontsanak ki, párbeszédet hozzanak létre.

### Felhasznált irodalom

- Bassnett, S. 1991. *Translation Studies*. London and New York. Routledge.
- Blakesley, J. 2019. *A Sociological Approach to Poetry Translation*. New York and London. Routledge.
- Borisenko, A. 2011. *Fear of Foreignization: "Soviet School" in Russian Literary Translation*. Elhangzott: Domestication and Foreignization in Translation Studies. Joensuu: Kelet-Finnországi Egyetem (2011. 09.29. – 10.01.)
- Even-Zohar, I. 2007. A fordítás helye az irodalmi (több)rendszer elméletében. In: Józán I.&Jeney É.&Hajdu P. (eds.) *Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*. Budapest. Balassi Kiadó. 209–219.
- Feischmidt, M. 2007. Az antropológiai terepmunka módszerei. In: Kovács, É. (ed.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Pécs–Budapest. Néprijzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 223–234.
- Horváth, D.&Ariel, M. 2015. *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Budapest. Alinea Kiadó.
- Jones, F. R. 2011. *Poetry Translating as Expert Action*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins.
- Južnič, T.M.&Moe, M.Z.&Žigon, T. 2021. Literary Translators for Languages of Low Diffusions: market needs and training challenges in Slovenia. *The Interpreter and Translator* DOI: 10.1080/1750399X.2020.1868174
- Kantokorpi, M. 2012. *Suomalainen nykyrunous*. Elhangzott: Kääntäjän sana. A Finn Irodalmi Társaság Konferenciája. FILI, Helsinki, 2012. június 11–14.
- Kóbor, M. 2007. A kultúrafogalom evolúciója a fordításelméleti diskurzusban és a kultúrakoncepciók gyakorlati implikációi. In: *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 37–54.
- Kujamäki, P. 2002. Finnish comet in German skies: Translation, retranslation and norms. *Target* Vol. 13. No. 1. 45–70.
- Kvale, S. 2005. *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest. József Műhely Kiadó.
- Laukkanen, L.&Lönnroth, H. 2016. Kielen energia–Lauri Viidan Moreenin käännöksistä ja niiden vastanosta. In: *Kirjallisuudentutkimusen aikakauslehti AVAIN* 2: 24–40.
- Lefevere, A. 1992. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York. MLA.
- Leppihalme, R. 2006. Literary gifts in small packages: A case of cultural image-making. In: Utrera, S. B.&López, R. G. (eds.) *Estudios de Traducción. Problemas y Perspectivas*. CD-ROM Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
- Puppo, R. 2010. Making room for small-language imports: Jacint Verdagner. In: *Babel* Vol. 56. No. 3. 259–281.

- Pusztai-Varga, I. 2008a. A forrás- és célkultúra viszonyának hatása a fordítási megoldásokra. Kulturálisan kötött kifejezések átültetése versfordítások esetén. In: Keresztes, L.&Laihonen, P.&Maticsák, S. (eds.) *Folia Uralica Debreceniensia* 15. Debrecen. Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Intézet. 83–113.
- Pusztai-Varga, I. 2008b. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In: *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 39–47.
- Pusztai-Varga, I. 2010. A nyelvi kifejtés típusai finn versek angol és magyar fordításaiban. In: Károly, K.&Fóris, Á. (eds.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest. ELTE Eötvös Kiadó. 135–159.
- Schweizer, T. 1998. Epistemology: the Nature and Validation of Anthropological Knowledge. In: Bernard, H.R. (ed.) *Handbook of Method in Cultural Anthropology*. Alta Mira. Sage. 39–88.
- Slobin, D. I. 2011. Turkish across borders: Translating Turkish poetry into German, English, and French. In: Erguvanli Taylan, E.&Rona, B. (eds.) *Puzzles of linguistics: Essays in honour of Karl Zimmer*. Wiesbaden. Harrassowitz Verlag. 213–226.
- Snell-Hornby, M. 2005. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins.

### Primer források

A kutatás gerincét három, a finn kortárs költészetet magyar nyelvre fordító műfordítóval készült mélyinterjú adja. Az interjúalanyok kiválasztásában fontos paraméter volt, hogy közvetlenül finn nyelvről fordítanak, illetve rendszeresen publikálják fordításaikat. A módszertan megkívánta anonimitás megőrzése érdekében az interjúkra elkészülésük időrendi sorrendje szerint utalok a tanulmány szövegében.

- interjú – Ideje: 2010. január 29. Helye: Budapest, Magyarország
- interjú – Ideje: 2010. június 3. Helye: Budapest, Magyarország
- interjú – Ideje: 2010. augusztus 14. Helye: Helsinki, Finnország